

Azonosságteremtő kollégiumi tudat

Fekete Károly – Barcza János: Órállók és örökhatyók.

Műalkotások a Debreceni Református Kollégiumban.

Debreceni Református Kollégium, 2013.

Ha az iskolát, az ismert metaforát követve, az ország kicsinyített másának tekintjük, különösen érvényes ez a tétel az „ország iskolájának” is nevezett Debreceni Református Kollégiumra, mely – Ravasz László 1941-es, debreceni Kollégiumról szóló előadásának megfogalmazása szerint – arra rendeltetett, hogy első, evangéliumi anyaiskola legyen, olyan „archi-kollégium”, mint a hasonló státusú Pannonhalma a szerzetesi és általában a katolikus iskolák között. Egy másik példázatot (Ruskintól) kölcsönözve, a nagy nemzetek három könyvben írják meg önéletrajzukat: a tetteik, a szavaik és a művészetük könyvében, s noha e könyvek egyike sem érthető meg a másik kettő ismerete nélkül, közülük a harmadik a leginkább megbízható. Ebben a kontextusban is rendkívül izgalmas szellemi (egyúttal egyház-, irodalom- és művelődéstörténeti) kalandnak ígérkezik a Debreceni Református Kollégiumban lévő (jellemzően eleve oda készített) műalkotások, illetve a művek által megidézett jeles személyiségek és meghatározó események tükrében áttekinteni a kollégium elmúlt 475 évét (a kötet a jubileum alkalmából látott napvilágot). Ezen keresztül az ország, a magyarság sorsa, története, az „orando et laborando” fél évezredes elvét követő gondolkodás, a hitgyakorlat és tudásgyarapítás egymáshoz társuló, egymást feltételező princípiuma szintén láthatóvá válik.

Műalkotások és ódon falak között bolyongva olykor bizony meglúdbőrözte-ti a szemlélőt a történelmi idő, miközben óhatatlanul is kérdéseket tesz föl önmagának az ember (például honnan, hogyan, mi végre? stb.). El kell tehát helyeznie önmagát is ebben az időben, azonosságot kell vallania. Ezért fogalmazhatott úgy Győri L. János az *Órállók és örökhatyók* című hiánypótló album előszavában, hogy „a kötet összeállítója, frappáns kísérő szövegeinek szerzője, Fekete Károly – aki előbb diákként, majd teológiai tanárként immár negyven esztendeje ismeri és éli a Kollégium mindennapjait – olyan kiadványt álmodott

meg, amely a nagy múltú intézmény szellemi holdudvarába tartozó, identitásformáló tárgyi emlékeket veszi számba, szinte szociológiai alapossággal. Munkája olyan útikalauz, amely sorra nyitogatja a külső szemlélő számára kaszárnnyára emlékeztető kollégiumi épület szellemi ablakait. Olyan értékek kerülnek így egymás mellé, amelyeket az intézményt közelebbről ismerők sem láthattak soha együtt.”

A köztereken, középületeken, közintézményekben elhelyezett képzőművészeti alkotások iránt érdeklődők korábban csak néhány tanulmányból, műemléki vagy képzőművészeti értesítőből, intézménytörténeti szemléből, korabeli kalendáriumi cikkből tájékozódhattak (illetve levéltári dokumentumok közt böngészhettek adatokat) egy-egy alkotás történetéről, megszületésének háttéréről, jelentéséről és jelentőségéről. (Például Izsó Miklós és a *Csokonai-szobor* apropóján, az itt tanult irodalmi nagyjaink Kollégium falán elhelyezett domborműveiről, a legtöbb publikált följegyzés pedig Gáborjáni Szabó Kálmán oratóriumi előtérbe készített freskósorozatáról született.) A Bógel József által szerkesztett s szerzői munkaközösség írta 1961-es kötet (*A képzőművészetek Debrecenben*) több fejezetében (építészet, festészet, grafika, szobrászat) tűnnek föl a kollégiumi vagy a Kollégiumhoz kapcsolódó műalkotások, azonban önálló fejezetet csak Sz. Kürti Katalin 1977-ben írott könyvében (*Köztéri szobrok és épületdíszítő alkotások Debrecenben és Hajdú-Biharban*) kapott a Kollégium a helyismereti és idegenforgalmi ismertetések és műleírások sorában. Itt volt az ideje tehát egyrészt az összegzésnek, valamint a kiegészítésnek és frissítésnek, hiszen az utóbbi időszakban is számos új alkotással gazdagodott a Kollégium képzőművészeti állománya.

Még ha olykor múzeumi hangulat lesz is úrrá a betérőn az ősi falak között, élő, folyton megújuló, a tradíciókat őrizni igyekezővén átalakuló intézményről van szó. Fekete Károly a Kollégium épületében helyet kapott nagy muzeális gyűjteményekkel nem foglalkozik – a Debreceni Református Kollégium Múzeuma önálló intézmény –, csupán a Kollégiumi Múzeum kiállításán szereplő műalkotásokat (két-két gipsz mellszobrot és bronz kisplasztikát) ismerteti. Szisztematikusan mutatja be viszont azokat a domborműveket, szobrokat, festményeket, amelyek végigvonultatják előttünk a magyar református egyház jeles debreceni kötődésű alakjait vagy a Kollégiumot támogató erdélyi fejedelmeket, az iskola országos, sőt európai hírvű professzorait és neves egykori diákjait. S mivel minden átalakulóban van, a jövőben „kollégiumi tanárnak, diáknak, öregdiáknak és az ide látogató vendégnek egyaránt nagy szüksége lesz

erre az önismereti olvasó- és képeskönyvre – fogalmaz Győri L. János –, amely a meglódult időben mindnyájunkat emlékeztet a Debreceni Kollégiumnak a magyar kultúra egészében betöltött kiemelkedő szerepére, és egyúttal segít ébren tartani a 'genius loci'-t, a hely szellemét". Mindezt a szemnek is tetszetős és a gyakorlatban jól használható kivitelben érve el. (Az első recenzió is kiemeli Barcza János nagyszerű fotográfiai közreműködését – olyannyira domináns ez a jelenlét, hogy Fekete Károly méltán vehette maga mellé társszerzőnek, a külső és belső címlapokon is föltüntetve ezt a tény –, illetve Mikáczó Kamilla elegáns szerkesztését. Jegyezzük meg külön, hogy Barcza János mives fotográfiai munkájának köszönhetően jól láthatóak lettek azok a műalkotások is, amelyek például a nehéz megközelítési vagy a rosszabb fényviszonyok miatt korábban kevesebb figyelmet kaphattak.)

Az album a képzőművészeti kataszter műfajából is kölcsönzött eszközökkel, kisebb műleírások (és elemző idézetek), vallomások, a műveken megjelenített személyiségek biográfiai adatainak segítségével közvetett módon tudatosítja azt a tény, hogy Debrecen (ezen belül a Kollégium) a reformáció ideje óta máig meghatározó szellemi-lelki centruma a magyar protestantizmusnak. „A Kárpát-medencében kevés helyen érvényesült olyan erővel és hatáskokkal a templom és iskola közös küldetése, mint éppen Debrecenben” – olvasható a bevezető tanulmányban. A templom és az iskola küldetése kapcsolódik össze tehát a Kollégium egzisztenciájában, s hasonló elvet fogalmaz meg az „*Orando et laborando*” (imádkozva és dolgozva) jelmondata is. Ennek magyarázatához azt a Czeglédy Sándort (1909–1998) idézi Fekete Károly, aki 1940-től Debrecenben volt teológiai tanár, s akinek a portréja szintén látható a teológiai professzorok arcképcsarnokában (a rektori ülésteremben, Bogdándy György centenáriuma készített alkotásaként). Mi a jelmondat igazi értelme? „Az 'imádkozással és munkálkodással' jelmondatban az 'és' szócska nem arra való, hogy az imádságot és a munkát elválassza, hanem arra, hogy a kettőt összekösse. Keresztyén életünknek nagyon sok nyomorúsága onnan ered, hogy a kettőt, az imádságot és a munkát egymástól elválasztjuk.”

Fekete Károly ebben a szellemtörténeti látványtárban úgy vezet minket előre, hogy közben időben és térben is rendszerezni igyekszik. Előbb a főhomlokzat domborműveit mutatja be, kiemelve a magasan fölöttük látható feliratot, mely azt tanúsítja, hogy a Kollégium „A helvét vallástételt tartó magyarországi ekkleziák és jóltevők adakozásaiból épült”. Ez a mondat egyúttal azt is üzeni – Ravasz Lászlót idézve ismét –, hogy „az épület mindenestől fogva a reformá-

tus szellemnek alkotása, ugyanakkor műhelye és szent kútja [...] s létében a magyar reformátusság elszakíthatatlan történeti egységének monumentuma”.

Itt látható Zwingli és Kálvin dombormúve mellett Csokonai, Arany János, Kölcsey, Móricz és Fazekas Mihály reliefje is – tehát a reformátusság a jelkép közvetlen erejével kapcsolódik össze a magyarsággal (a kálvinista identitás a nemzeti azonossággal), a hit művelése az irodalom és a nyelv értékeivel. S a bevezetőben idézett szavak és művészetek könyve mellett a „tettek könyve” is kinyílik (mely alatt Ruskin és az őt magyarázó Kenneth Clark hadviselést értett), hiszen ide készítette Medgyessy Ferenc 1933-ban *A Kollégium hősi halált halt tanárainak és növendékeinek emléket* állító bronz domborművet. Továbbá az ezer éves államiság horizontján magasán delel, a „Kösziklán épült vár” metaforát is kiemelő, a debreceniség-reformátusság identitását jelképező címermotívum Győrfi Sándor 2000-ben komponált dombormúve, a *Debreceni Református Kollégium diákjainak I. világtalálkozója emlékére*.

Csikesz Sándor (1886–1940) – aki Dienes János 1941-es portréjával szintén a professzorok arcképcsarnokában szerepel – a 400 éves Kollégiumot ünneplő 1938-as emlékezésében fogalmazta meg a következőket: „... a debreceni Kollégiumnak csak a csúcsa, a koronája van Debrecenben, a többi része az egész országban van. Ez a Kollégium, amelyik itt áll, ez csak egy óriási, égbe nyúló hegycsúcsnak az orma. Szélesen omlik alá ennek a hegycsúcsnak az oldala. felül is nagynak látszik, de alulról egy egész ország terül alá és azok a kövek, amelyek alól tartják, azok a magyar művelődés cyclop kövei, a magyar népoktatás kövei és arra épült fel a Kollégium.” Fekete Károly ezt a Csikesz-idézetet választotta a Győrfi-mű mellé, s mint más műalkotásokat bemutatva, itt is teli-találat a döntés, hiszen valóban úgy látszik, mintha a leírás a domborművet elemezné, miközben éppen arról van szó, hogy a szobrászművész ezt az ország-anyaiskola metaforát illusztrálta alkotásán.

A Kollégium udvari árkádsorát (a keleti és nyugati oldalt) 26 portrédombormű díszíti, ezek közül 22 a 400. évfordulón készült. Az egyházkerületi jegyzőkönyvekből idézett részben olvassuk a részletet a jubileumi bizottság határozatából. Csak olyan személyek neve jöhetett szóba, „akiknek arcásait ismerjük és csakis elhunytak [...] Ezek szerint a következő nevek örökítendőek meg: Szegedi Kis István, Bethlen Gábor, öreg Rákóczi György, Apafi Mihály, Maróthy György, Hatvani István, Sinai Miklós, Szikszai György, Domokos Lajos, Mándi Márton István, Budai Ézsaiás, Péczely József, Kazinczy Ferenc, Kerekes Ferenc, Lugossy József, Török Pál, id. Révész Imre, Jókai Mór, Baksay

Sándor, Balogh Ferenc, Dégenfeld József, Ady Endre. Mindezeket pedig kronologikus sorrendben kell a Kollégium árkádjai alatt egymás mellé helyezni.” Fekete Károly természetesen a később ide került, a Baltazár Dezsőt, Báthori Sigrái Mihályt, Melotai Nyilas Istvánt és Vass Lajost ábrázoló reliefeket is bemutatja. A szerző figyelme kiterjed továbbá az olyan részletekre is, mint a még az 1802-es tűzvészben megolvadt Rákóczi-harangból 1863-ban a Kollégium számára készített kis harang, az iskolacsengő vagy a hősi halottak emléktáblájának leírása.

A díszteremben látható, Bíró Lajos és Félegyházi László által 1977-re befejezett festmények alapján szinte összefoglalható a Debreceni Református Kollégium történelmi, művelődés- és egyháztörténeti szerepe – a nagyméretű olajfestmények a genfi reformátor, Kálvin mellett a kálvinizmus történetében jelentős szerepet játszó reformátorokat (Szenci Molnár Albertet, Szegedi Kis Istvánt), a Kollégiumot segítő erdélyi fejedelmeket (Bocskai Istvánt, Bethlen Gábort. I. Rákóczy Györgyöt, I. Apafi Mihályt), illetve a jeles kollégiumi professzorokat és diákjaikat reprezentálják (utóbbiak közül több alak a kistanácsterembe került).

A teológiai professzorok 20. századi arcképcsarnoka a rektori ülésterem falain még nem teljes – általában kerek évfordulók emlékezései adnak módot a tanáregyéniségek portréjának megfestésére –, az album 12 ilyen festményt mutat be. (További érdekes adat, hogy a kötetben összesen mintegy félszáz alkotó neve szerepel, a függelékben pedig mindegyik művészről egy-egy rövidebb, lexikonszócikk-szerű életrajzi ismertetőt találunk.)

Megismerkedhetünk a „termek kincseivel” (plakettekkel, domborművekkel, plasztikákkal és festményekkel). Külön fejezeteket szánt Fekete Károly a Debreceni Református Hittudományi Egyetem szimbolikus tárgyai, jelvényei (címer, kakasos díszgerundium, rektori stóla és lánc) bemutatásának, illetve jubileumi (400., 450. és 475. évfordulóra készített) emlékérmek, grafikák és bélyegek ismertetésének; a Kollégium díjai (Bethlen Gábor-, Szenci Molnár Albert-, Kerekes Ferenc-, Bay Zoltán-díj) és az oratóriumi lépcsőházban kialakított emlékhely leírásának.

A Kollégium neves diákjainak emléktáblája a 475. évforduló alkalmából, 2013-ban került a lépcsőház falára, a következő szöveggel: „1538 óta megszakítás nélkül működik ezen a helyen a Debreceni Református Kollégium, az 'ország iskolája', a debreceni egyetem bölcsője, a magyar szellemi élet számos kiemelkedő képviselőjének 'alma mater'-e”. Ezt a feliratot 100, a Kollégium

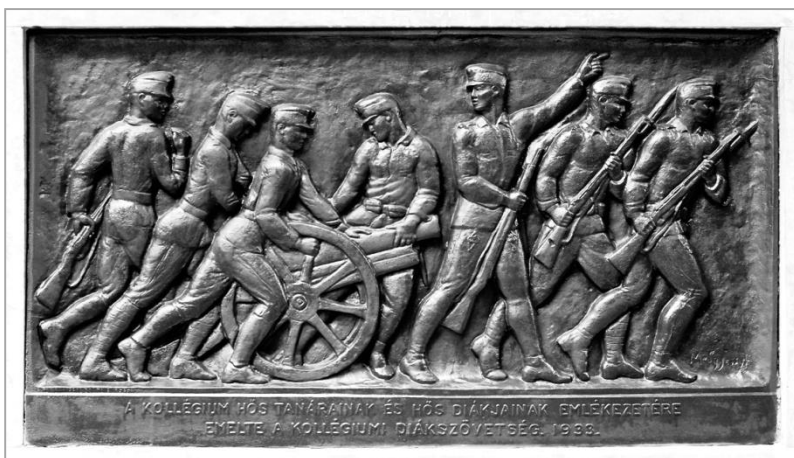
falai közt nevelkedett egyházi, pedagógiai és szépíró, professzor, irodalom- és nyelvtudós, történet-, néprajz-, jog- és természettudós, orvos, építész, zene-, színház- és képzőművész, közéleti személyiség és sportoló neve követi.

Az Oratórium előterében – a rézmetsző diákok tevékenységével a 18. század végétől a művészi nevelésnek is mind nagyobb szerepet tulajdonító hagyományt folytató – Gáborjáni Szabó Kálmán kollégiumtörténeti freskósorozata látható, mely szintén a 400. jubileumra készült el. A sorozat (*Tógás diák, Méliusz, Csokonai a Nagyerdőn, Debrecen címere, Rézmetsző diákok, A Kollégium első pecsétje, Könyvtármentés, Az első Kántus*, illetve az *1848/49-es szabadságharc freskói*) bemutatását Gáborjáni 1938. szeptemberi írásának (*Hogyan festettem a kollégiumi falfestményeket?*) részletei foglalják keretbe. A kötetet az Oratórium (eredeti zászlókkal és Toroczkai Oszvald üvegmozaikjával), illetve az Emlékkert bemutatása zárja (a *Gályarabok emlékoszlopával*, a *Bocskai-szoborral* és a *Nemzeti emlékhelyet* jelölő oszloppal). Az Oratóriumban tartotta üléseit a Debrecenbe menekült képviselőház 1849. január 9. és május 31. között, a szószékről mondta el Kossuth a beszédeit, itt fogalmazták meg az 1849. április 14-i *Függetlenségi nyilatkozatot*. A Debreceni Református Kollégium Kántusa már 1997-ben, s maga a Debreceni Református Kollégium 2013-ban a *Magyar örökség* része lett (láthatjuk a záró fejezet képanyagában az erről szóló dokumentumokat), a kulturális örökség védelméről szóló törvény alapján pedig 2012. január 1-jétől kapta meg a debreceni *Református Nagytemplom és a Református Kollégium* épületegyüttese a *Nemzeti Emlékhely* címet – az erre emlékeztető sztelét 2013 áprilisában leplezték le.

Az ajánlást a szerző *Epilógusban* megfogalmazott emlékező helyzetképével zárjuk, melyben a kijelentések mögött ott lapul a tanács és a sürgetés szándéka is a magyar kultúra inspirálására, befogadására és értékeinek továbbadására. „Az őrállók és az örökhagyók emlékezetének ápolása folyamatos feladat: nemzedékről nemzedékre megbecsülik a 16. századi reformátori örökséget, a 17. század puritanizmusának értékeit és a 18. század szellemi pezsgésének hatását. Nemzeti Emlékhely, ahol ébren tartják az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc nemzeti függetlenségért hozott áldozatának emlékezetét és ahol nem feledik a 20. század viszontagságai között betöltött menedékszerep élet- és tehetségmentő misszióját.”

Tamássy Miklós: Ruyter admirális az Eendracht hajón fogadja a Nápolyban kiszabadított magyar prédikátorokat

A Kollégium hősi halált halt tanárainak és növendékeinek emlékezete. Medgyessy Ferenc bronzreliefje (1933)

(Fotók: Barcza János)